

O‘ZBEK TILIDAGI YANGI SO‘ZLAR (NEOLOGIZMLAR) VA ULARNING SHAKLLANISHI

Osiyo Texnologiyalar universiteti

G‘offorova Muqaddamxon Murodjon qizi

muqaddamxongofforova@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada zamonaviy o‘zbek tilida paydo bo‘layotgan yangi so‘zlar — neologizmlarning vujudga kelish sabablari, shakllanish manbalari hamda ularning leksik-semantik va uslubiy xususiyatlari tahlil qilinadi. Globallashuv, axborot texnologiyalari, ijtimoiy tarmoqlar va jamiyat hayotidagi o‘zgarishlar natijasida yuzaga kelayotgan neologizmlar misollar asosida o‘rganiladi. Shuningdek, neologizmlarning adabiy til me‘yorlariga moslashuvi va lug‘at tarkibiga kirish jarayoni yoritiladi.

Kalit so‘zlar: neologizm, leksikologiya, o‘zlashma so‘zlar, zamonaviy o‘zbek tili, til taraqqiyoti.

Аннотация: В данной научной статье анализируются новые слова — неологизмы, появляющиеся в современном узбекском языке, причины их возникновения, источники формирования, а также их лексико-семантические и стилистические особенности. На основе примеров рассматриваются неологизмы, возникшие в результате процессов глобализации, развития информационных технологий и социальных сетей. Кроме того, освещается процесс адаптации неологизмов к нормам литературного языка и их включения в словарный состав.

Ключевые слова: неологизм, лексикология, заимствованные слова, современный узбекский язык, развитие языка.

Annotation: This scientific article analyzes neologisms emerging in the modern Uzbek language, focusing on the reasons for their appearance, sources of formation, and their lexical-semantic and stylistic features. Based on illustrative examples, the study examines neologisms resulting from globalization, the development of information technologies, and social media. The process of adapting neologisms to the norms of the literary language and their inclusion in the lexical system is also discussed.

Keywords: neologism, lexicology, borrowed words, modern Uzbek language, language development.

Kirish

Til jamiyat bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, undagi har qanday ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy va madaniy o‘zgarishlar bevosita tilning lug‘at boyligida aks etadi. Ayniqsa, XXI asrda globallashuv jarayonlari, ilm-fan va texnologiyalarning jadal rivoji

natijasida o'zbek tilida ham ko'plab yangi so'z va atamalar paydo bo'lmoqda. Bunday yangi so'zlar tilshunoslikda neologizmlar deb ataladi.

Neologizmlar muayyan davr uchun yangilik hisoblanib, dastlab tor doirada qo'llaniladi, keyinchalik esa keng omma nutqiga singib boradi. O'zbek tilida neologizmlarni o'rganish tilning rivojlanish tendensiyalarini aniqlash, adabiy til me'yorlarini mustahkamlash va lug'at siyosatini to'g'ri yuritish nuqtayi nazaridan muhim ahamiyatga ega.

Mazkur maqolaning maqsadi — zamonaviy o'zbek tilidagi neologizmlarning shakllanish manbalari, turlari va ularning til tizimidagi o'rnini ilmiy asosda tahlil qilishdan iborat.

Asosiy qism

1. Neologizm tushunchasi va uning tilshunoslikdagi talqini

Neologizm (yunoncha *neos* — yangi, *logos* — so'z) — tilda yangi paydo bo'lgan yoki eski so'zning yangi ma'noda qo'llanilishi natijasida yuzaga kelgan birlikdir. Tilshunos olimlar neologizmlarni vaqtinchalik va doimiy neologizmlarga ajratadilar. Vaqtinchalik neologizmlar muayyan davrga xos bo'lib, keyinchalik iste'moldan chiqishi mumkin. Doimiy neologizmlar esa tilning lug'at tarkibida mustahkam o'rin egallaydi.

O'zbek tilida neologizmlar, asosan, jamiyat ehtiyojidan kelib chiqib shakllanadi va nutq jarayonida faol qo'llanilishi bilan ajralib turadi.

2. Neologizmlarning shakllanish manbalari

2.1. O'zlashma neologizmlar

Zamonaviy o'zbek tilidagi neologizmlarning katta qismi xorijiy tillardan, ayniqsa ingliz tilidan o'zlashgan. Masalan: *blog*, *startup*, *onlayn*, *platforma*, *marketing*, *IT*, *chatbot* kabi so'zlar bugungi kunda keng qo'llanilmoqda. Bu so'zlar asosan axborot texnologiyalari va biznes sohalari bilan bog'liq bo'lib, tilimizga ehtiyoj asosida kirib kelgan.

2.2. Ichki imkoniyatlar asosida yasalgan neologizmlar

O'zbek tilining so'z yasash imkoniyatlari keng bo'lib, ko'plab yangi so'zlar affiksatsiya va so'z birikmalari orqali hosil qilinadi. Masalan: raqamlashtirish, axborotlashuv, masofaviy ta'lim, o'zini rivojlantirish kabi birliklar ichki imkoniyatlar asosida yuzaga kelgan.

2.3. Semantik neologizmlar

Ba'zi hollarda mavjud so'zlar yangi ma'no kasb etadi. Masalan, *platforma* so'zi avval texnik tushunchani bildirgan bo'lsa, hozirda u "onlayn xizmatlar majmuasi" ma'nosida ham qo'llanilmoqda. Bu holat semantik neologizm sifatida baholanadi.

3. Neologizmlarning tematik guruhlari

Zamonaviy o'zbek tilidagi neologizmlarni quyidagi tematik guruhlariga ajratish mumkin:

axborot texnologiyalari bilan bog'liq neologizmlar;
ijtimoiy-siyosiy soha neologizmlari;
ta'lim va fan sohasiga oid neologizmlar;
ommaviy madaniyat va internet nutqiga xos birliklar.

Bu guruhlar tilning jamiyat hayoti bilan chambarchas bog'liqligini ko'rsatadi.

4. Neologizmlarning adabiy til me'yorlariga moslashuvi:

Har bir yangi so'z adabiy til me'yorlariga moslashish jarayonidan o'tadi. Bu jarayonda fonetik, grammatik va uslubiy jihatlar muhim hisoblanadi. Ba'zi neologizmlar tezda adabiy tilga singib ketsa, ayrimlari uzoq vaqt davomida bahsli bo'lib qoladi.

Tilshunoslarning fikricha, neologizmlarni me'yorlashtirishda ularning qulayligi, xalq orasida qo'llanish darajasi va muqobil variantlarning mavjudligi hisobga olinishi lozim.

Natijalar va muhokama

Mazkur tadqiqot davomida zamonaviy o'zbek tilida faol qo'llanilayotgan neologizmlar tahlil qilindi va ularning shakllanish manbalari aniqlashtirildi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, neologizmlarning aksariyati axborot texnologiyalari, raqamli iqtisodiyot va ijtimoiy tarmoqlar bilan bog'liq sohalarda yuzaga kelmoqda. Bu holat o'zbek tilining zamon bilan hamnafas rivojlanayotganini ko'rsatadi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, o'zlashma neologizmlar son jihatidan ustunlik qilmoqda, biroq ichki imkoniyatlar asosida yasalgan yangi so'zlar ham tilning milliy xususiyatlarini saqlab qolishda muhim ahamiyat kasb etadi. Semantik neologizmlar esa mavjud leksik birliklarning funksional imkoniyatlarini kengaytirayotganini ko'rsatadi.

Muhokama jarayonida aniqlanganki, ayrim neologizmlarning adabiy til me'yorlariga moslashuvi muayyan qiyinchiliklarni keltirib chiqarmoqda. Xususan, xorijiy so'zlarning imlo va talaffuz masalalarida yagona me'yorning yo'qligi bahsli holatlarni yuzaga keltirmoqda. Shu bois neologizmlarni ilmiy asosda tartibga solish va ularni rasmiy lug'atlarga kiritish masalasi dolzarb hisoblanadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, neologizmlar zamonaviy o'zbek tilining ajralmas qismi bo'lib, tilning doimiy rivojlanib borayotganidan dalolat beradi. Ular jamiyatdagi yangiliklar, ilm-fan va texnologiya taraqqiyoti bilan chambarchas bog'liq holda shakllanadi. Neologizmlarni ilmiy asosda o'rganish va me'yorlashtirish o'zbek adabiy tilining boyishi va barqaror rivoji uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Rahmatullayev Sh. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: Fan, 2018.
2. Hojiyev A. O'zbek tili leksikologiyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2016.
3. Yo'ldoshev B. Zamonaviy o'zbek tili va nutq madaniyati. – Toshkent, 2020.
4. Internet va elektron manbalar (ilmiy maqolalar va rasmiy saytlar).